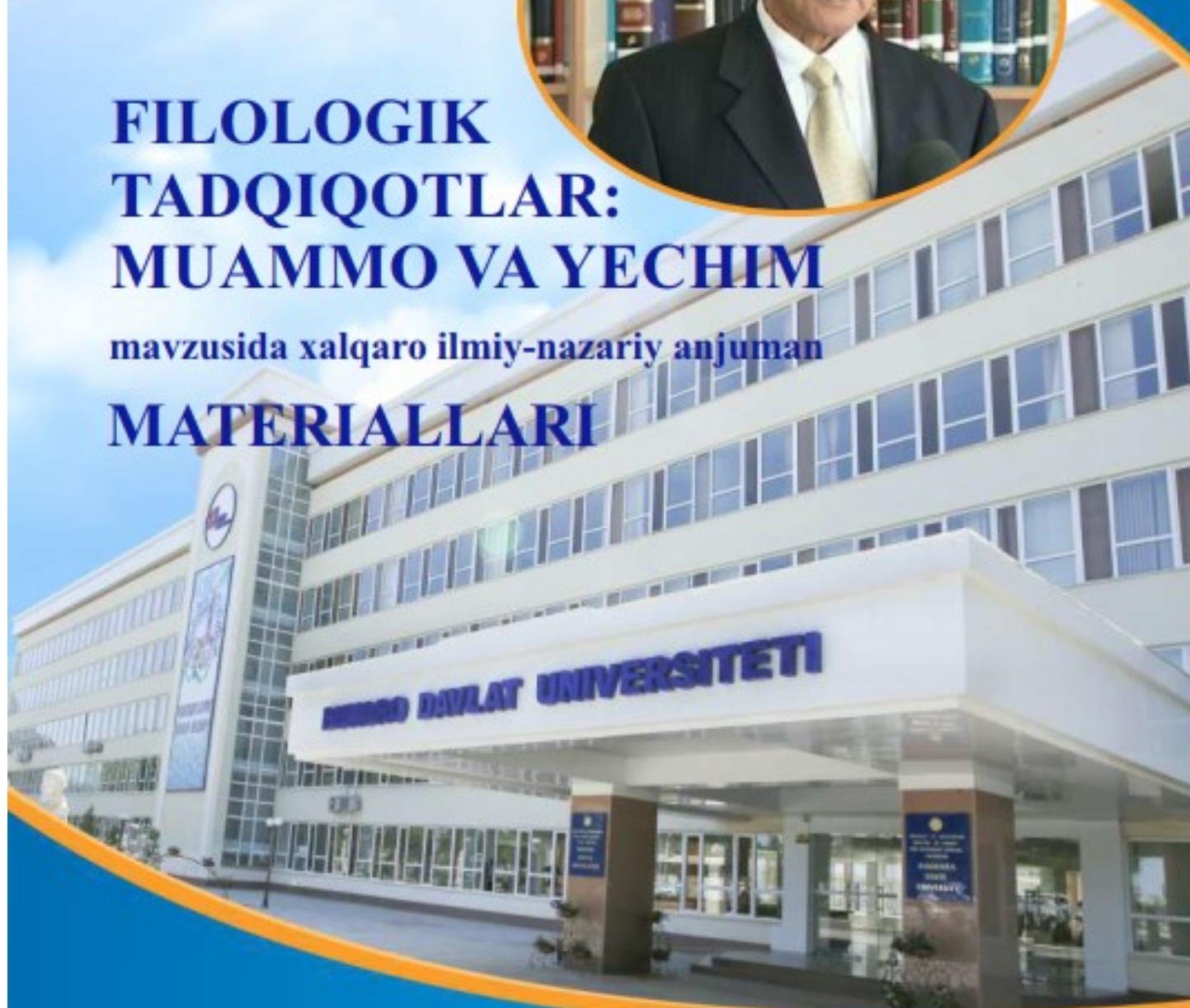

filologiya fanlari doktori, professor
Hamid G'ulomovich Ne'matov
tavalludining 80 yilligiga bag'ishlanadi

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: MUAMMO VA YECHIM mavzusida xalqaro ilmiy-nazariy anjuman MATERIALLARI

2021-yil 22-noyabr

Imprint

Any brand names and product names mentioned in this book are subject to trademark, brand or patent protection and are trademarks or registered trademarks of their respective holders. The use of brand names, product names, common names, trade names, product descriptions etc. even without a particular marking in this work is in no way to be construed to mean that such names may be regarded as unrestricted in respect of trademark and brand protection legislation and could thus be used by anyone.

Cover image: www.ingimage.com

Publisher:

GlobeEdit

is a trademark of

Dodo Books Indian Ocean Ltd., member of the OmniScriptum S.R.L
Publishing group

str. A.Russo 15, of. 61, Chisinau-2068, Republic of Moldova Europe

Printed at: see last page

ISBN: 978-620-0-62760-5

Copyright © Guli Tairova

Copyright © 2021 Dodo Books Indian Ocean Ltd., member of the
OmniScriptum S.R.L Publishing group

FOR AUTHOR USE ONLY

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI
BUXORO VILOYATI PEDAGOG XODIMLAR MALAKASINI OSHIRISH
VA QAYTA TAYYORLASH INSTITUTI**

**“FILOLOGIK TADQIQOTLAR: MUAMMO VA YECHIM”
mavzusida xalqaro ilmiy-nazariy anjuman
materiallari**

(filologiya fanlari doktori, professor Hamid G‘ulomovich Ne‘matov
tavalludining 80 yilligiga bag`ishlanadi)

**«ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ПРОБЛЕМА И
РЕШЕНИЕ»**

**материалы международной научной конференции
(доктор филологических наук, профессор Хамид Гуломович
Нематов
посвящается к 80-летию со дня рождения)**

**“PHILOLOGICAL RESEARCH: PROBLEM AND SOLUTION”
international scientific conference**

(doctor of Philology, Professor Hamid Gulomovich Nematov
dedicated to the 80th birthday anniversary)

Buxoro – 22-noyabr, 2021-yil

Anjuman O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 16-iyundagi oliy ta‘lim tizimidagi ustuvor vazifalarga bag‘ishlangan videoselektor yig‘ilishi, “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi hamda “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonlariga muvofiq tashkil etilmoqda.

Anjumanning maqsadi: filologiya fanlari doktori, professor Hamid G‘ulomovich Ne‘matov tavalludining 80 yilligini keng nishonlash va o‘zbek tilshunosligi XXI asr birinchi choragida, filologiyada o‘z yechimini kutayotgan dolzarb masalalar, til ta‘limida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, o‘zbek va xorijiy tillarni qiyosiy o‘rganish masalalarini ta‘limning yetakchi mutaxassislar bilan tajriba almashish hamda ushbu sohadagi so‘nggi tadqiqot usullarini ommalashtirishdan iborat.

DASTURIY QO‘MITA

Xamidov O. X. – BuxDU rektori, i. f. doktori, professor, rais;

Qahhorov O.S. – BuxDU ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, i.f.doktori, rais o‘rinbosari;

Jamoliddinova O. – Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi maslahatchisi, a‘zo;

Jumayev R.G‘. – BuxDU o‘quv ishlari bo‘yicha prorektori, i.f.doktori (PhD), dotsent, a‘zo;

Qahhorov S.Q. – BuxDU kasaba uyushmasi raisi, p.f.doktori, professor, a‘zo;

Rajabov D.Z. – BuxDU filologiya fakulteti dekani, f.f.doktori (DSc), dotsent, a‘zo;

O‘rayeva D.S. – BuxDU filologiya fakulteti professori, f.f.doktori, a‘zo;

Abuzalova M.Q. – BuxDU filologiya fakulteti professori, f.f.doktori, a‘zo;

Axmedov A.R. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini mudiri, f.f.nomzodi, dotsent, a‘zo;

Eshonqulov H.P. – BuxDU o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, f.f.doktori, dotsent, a‘zo;

Yuldasheva D.N. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini professori, p.f.nmzodi, a‘zo;

Nazarova S.A. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti, f.f.nomzodi, a‘zo.

Toirova G.I. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti, f.f.f.doktori (PhD), a‘zo;

TASHKILY QO‘MITA

Axmedov A.R. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini mudiri, f.f.nomzodi, dotsent, rais;

Toirova G.I. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti, f.f.f.doktori (PhD), rais o‘rinbosari;

Safarov A.K. – Buxoro viloyati PXMOQTI rektori, p.f.nomzodi, dotsent, a‘zo;

Mengliyev B.R. – Toshkent DO‘TAU professori, f.f.doktori, a‘zo;

Ne‘matova G.H. – Buxoro viloyati PXMOQTI prorektori, f.f.nomzodi, dotsent, a‘zo;

Hamroyeva Sh.M. – Toshkent DO‘TAU doktoranti, f.f.doktori (DSc), dotsent, a‘zo;

Qilichev B.E. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti, f.f.nomzodi, a‘zo;

Ne‘matova L.H. – BuxDU rus tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, f.f.nomzodi, dotsent, a‘zo;

Asadov T.H. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti, f.f.nomzodi, a‘zo;

Hojiyeva M.Y. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi, a‘zo.

Yoqubova Sh. – BuxDU o‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi, a‘zo.

Mas‘ul muharrir:

Axmedov A.R. – filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Taqrizchilar:

Abuzalova M.Q. – filologiya fanlari doktori, professor

Yuldasheva D.N. – pedagogika fanlari nomzodi, professor

Toirova G.I. – f.f.f.doktori (PhD), dotsent

8. Varzi A. 2006. A Note on Transitivity of Parthood // Applied Ontology, 1:2, – pp. 141-146.
9. Winston M., Chaffin R, Herrmann D. 1987. A Taxonomy of Part-Whole Relations // Cognitive Science, 11, – pp. 417-444.
10. Глобина Л.В. Лексико-семантическое поле партитивной лексики в современном русском языке: дис. ... канд.филол.наук. – Воронеж, 1995. – 205 с.
11. Колодко Д.А. Меронимические отношения как проявление системности лексики. // Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология. 2016. – С. 270.
12. Колодько Д.А. К вопросу о классификации меронимов // Научные записки Национального университета «Острожская академия». Серия «Филология»: сборник научных трудов. – Острог, 2015. Вып.51. – С. 226-228.
13. Коннова М.Н. Введение в когнитивную лингвистику: учебное пособие. Изд. 2-е, перераб. – Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2012. – 313 с.
14. Лукашевич Н.В. Отношения часть-целое: теория и практика. // «Нейрокомпьютеры: разработка, применение». – Москва: Радиотехника, 2013.
15. Лукашевич Н.В. Тезаурусы в задачах информационного поиска. – Москва: МГУ, 2011. – 512 с. ISBN: 978-5-211-05926-9.
16. Материнская О.В. Система меронимов в немецком и английском языках: дис. ... д-ра филол.наук. – Донецк, 2013. – 403 с.
17. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: учебное пособие для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах. СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – С. 442.
18. <http://www.wikiznanie.ru/ru-wz/index.php/Холоним>
19. https://gufo.me/dict/linguistics_zherebilo/холоним
20. <https://kartaslov.ru/значение-слова/мероним>
21. <https://kartaslov.ru/значение-слова/холоним>
22. https://ru.wikipedia.org/wiki/Мероним_и_холоним
23. <https://star-wiki.ru/wiki/Holonymy>;
24. Лукашевич Н.В. Отношения часть-целое: теория и практика. // «Нейрокомпьютеры: разработка, применение». – Москва: Радиотехника, 2013. – С. 9.

ONA TILI DARSLIKLARIDAGI O‘QUV TOPSHIRIQLARI MAZMUNI VA METODIKASI

DOI: 10.53885/edinres.2021.35.95.002

Abdiraimov Shohruh Samad o‘g‘li

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o‘zbek tili va adabiyoti universiteti
Lingvodidaktika kafedrasida mudiri

Annotatsiya. *Maqolada maktab ona tili darsliklarida keltirilgan topshiriqlar mazmuni, metodikasi, ularning nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgani, topshiriqlar metodikasining o‘ziga xosligi haqida so‘z boradi. Shuningdek, topshiriqlar orqali nutqiy malakalarni baholashga mosligi nuqtayi nazaridan tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *ona tili darsliklari, topshiriqlar, topshiriqlar metodikasi, test, nutqiy malakalarni baholash.*

Ma’lumki, insoniyat muayyan maqsadni ko‘zlar ekan, ana shu maqsadga olib boruvchi, yetkazuvchi vositalarni ham aniqlab oladi. Ta’lim jarayonida ham muayyan maqsad belgilangan ekan, unga olib boruvchi usullar va vositalarni izchil belgilab olinadi. Ana shu ta’lim maqsadiga eltuvchi vositalardan biri darsliklardir. Darslik tushunchasi ham talimning eng muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Bu tushunchada bir qancha ilmiy manbalarda muayyan

istilohiy ma'nolar berilgan. Xususan, olim A.Bahromov "Maktab darsliklarining yangi avlodini yaratish mezonlari" maqolasida zamonaviy darslik va unga qo'yiladigan talablar haqida to'xtalar ekan, unga shunday izoh beradi: "Darslik – o'quvchilarning davlat ta'lim standartida va dasturda belgilab berilgan bilimlarni faol va ongli sur'atda o'zlashtirishlari uchun mo'ljallangan asosiy o'quv kitobi hisoblanadi" [2;64]. Shuningdek, "Pedagogika ensiklopediyasi" darslik va uning paydo bo'lishi, darsliklar tarixi haqida batafsil ma'lumot berilar ekan, uni shunday ta'riflaydi: "Darslik – davlat tomonidan tasdiqlangan DTS asosida muayyan fanga doir bilim asoslarini ma'lum tartibda bayon etadigan va yuqori ma'naviy-g'oyaviy, ilmiy-uslubiy saviyada yozilgan o'quvchi va talabalar uchun mo'ljallangan o'quv adabiyotining asosiy va yetakchi turi".[12; 253] Bizningcha, bu istilohiy izohlar darslik va uning ta'limdagi ahamiyati va rolini ochib berish uchun kamdek. Shu bois bu tushunchaga DTSda berilgan izoh bilan tanishdik: "Darslik – davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv dasturi asosida didaktik, metodik, pedagogik-psixologik, estetik va gigiyenik talablarga javob beradigan, o'quv fanining mavzulari to'liq yoritilgan, uning asoslari mukammal o'zlashtirilishiga qaratilgan, o'quv fanining maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda ta'lim oluvchilarning yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladigan, nazariy ma'lumotlardan tashqari amaliy-tajriba va sinov mashqlarini qamrab olgan kitob shaklidagi o'quv nashri" [11]. Darhaqiqat, bu ta'rif darslikning ta'lim jarayonidagi mohiyatini nisbatan to'laroq ochib bergan.

Jahon pedagogikasidan ma'lumki, ta'lim tizimining "ta'lim uchburchagi" degan tushuncha bo'lib, fikrimiz avvalida aytganimizdek, ular o'quv rejasi, o'qitish jarayoni va baholash hisoblanadi. Darslik esa ularning markazida joylashgan bo'lib, barchasiga uzviy ta'sir qiladi.

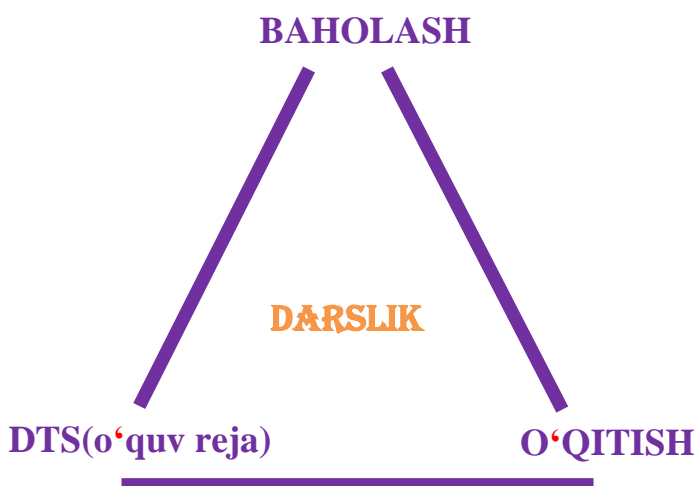
("Ta'lim uchburchagi")

Bir so'z bilan aytganda, DTS va o'quv dasturida aks etgan ta'lim maqsadi va yo'nalishiga mos bo'lgan mavzular asosida darslik yaratiladi, unda tarkib topgan savollar, topshiriqlar va mashqlar asosida muayyan mavzular o'rgatiladi, o'quvchilarda amaliy ko'nikmalar va malakalar shakllantiriladi. Ya'ni darslik o'qituvchi uchun dars mashog'ulotida o'quvchilarga

o'rgatilishi, o'zlashtirishi kerak bo'lgan BKMLarning minimum chegarasini belgilaydi. Dars mashog'ulotini yanada boy, mazmunli qilib tashkil etish o'qituvchining shaxsiy salohiyatiga, ishiga bo'lgan munosabatiga boog'liq bo'ladi.

Bir so'z bilan aytganda, DTS va o'quv dasturida aks etgan ta'lim maqsadi va yo'nalishiga mos bo'lgan, o'quvchilarda fanga oid bilim, ko'nikma, malaka (BKM) va kompetensiyalari rivojlantirishga xizmat qiladigan, shu bilan birga, ta'lim sifatini baholash uchun ishlab chiqiladigan topshiriqlar uchun manba-asos bo'ladigan pedagogik o'quv materiali darslik hisoblanadi. Shu nuqtayi nazar asosida amaldagi "Ona tili" darsliklarida berilgan mashq, topshiriq va savol(MTS)larni nutqiy malakalarni rivojlantirishga, baholashga yo'naltirilganligi yuzasidan tahlil qilib chiqamiz. Shu o'rinda, shuni ham ta'kidlashni istar edikki, ilm-fan vaqt va davr nuqtayi nazaridan yangilanib boraveradi, keyingi tadqiqotlar avvalgi tadqiqotlarning xatolarini topish emas, balki ularni davomchisi sifatida to'ldirib, boyitib, takomillashtirib boradi. Natijada har bir fanning ijtimoiy ahamiyati ortaveradi, hayotga bo'lgan foydalilik tomoni o'saveradi.

Umumiy o'rta ta'lim boshlang'ich ta'lim (I–IV sinflar), tayanch o'rta ta'lim (V–IX sinflar) va o'rta ta'lim (X–XI sinflar) kabi bosqichlarga ajratiladi [1]. Ma'lumki, boshlanog'ich sinflarda ibtidoiy nutqiy ko'nikmalar shakllantiriladi, rivojlantiriladi. Shu bois tayanch va o'rta

ta'lim bosqichlarining "Ona tili" darsliklarida keltirilgan, o'quvchilarning BKMLarini rivojlantirishga xizmat qiladigan MSTlarni tahlil qilishni ma'qul deb topdik.

Mahmudov N. va boshqalar tomonida yozilgan 5-sinf uchun "Ona tili" darsligida keltirilgan MTSlarni mazmun va metodikasi yuzasidan tahlil qilib chiqamiz. Mazkur darslik so'nggi avlod darsliklari sirasiga kirganligi uchun ham oldingi darsliklardan bir qancha yangiliklari bilan farq qiladi. Undagi MTSlar o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishga, luog'at boyligini oshirishga qaratilgan. Asosan, oog'zaki va yozma nutqini to'og'ri shakllantiradi. Ya'ni yozma va oog'zaki adabiy til me'yorlarini o'rgatishga yo'naltirilgan. Quyida shulardan ayrimlari keltirilgan.

4-mashq. Til haqidagi maqollarni davom ettiring. **32-mashq.** Quyidagi so'zlarni to'g'ri talaffuz qilib o'qing. Ma'nosidagi farqqa e'tibor bering va ular ishtirokida gaplar tuzing. **33-mashq.** Gaplardagi nuqtalar o'rniga qavs ichidagi so'zlardan mosini qo'yib ko'chiring. Nega aynan shu so'zni tanlaganingizni izohlang. **51-mashq.** Maqollarni ko'chiring, unlilar talaffuziga diqqat qiling. Har bir maqolni og'zaki sharhlashga urinib ko'ring. **113-mashq.** Uyg'a vazifa. Qo'l telefonining foydali va zararli tomonlarini sanab ko'ring va jadvalga yozing. **216-mashq.** Matndagi quyidagi so'zlarni to'g'ri izohlang va daftaringizga ko'chiring.

Shuningdek, ayrim mashq va topshiriqlar quruq nazariy ma'lumotni o'rgatishga xizmat qilishini ham guvohi bo'lamiz. Masalan, **2-topshiriq.** Matnni o'qing. G va k undoshi qatnashgan so'zlarga diqqat qiling. **112-mashq.** Matndan 5 ta ochiq bo'g'in bilan, 5 ta yopiq bo'g'in bilan tugagan so'zlarni ajratib yozing.

Eng muhimi, mazkur darslikda o'quvchining nutqiy ko'nikmalarini tekshirish va rivojlantirishda faqat yozma va oog'zaki javobni talab qiladigan topshiriqlardan foydalanish bilan cheklanmagan, balki yopiq test topshiriqlaridan ham keng foydalanilgan. Masalan,

76-mashq. Testni yeching.

1. Baxt shunday narsaki, borligida kishi uni ... , yo'qligida ... .

Nuqtalar o'rniga kerakli so'zlarni qo'ying.

a) sezmaydi, orzu qiladi;

c) yo'qotadi, topadi;

b) qadrlamaydi, xohlaydi;

d) sevmaydi, orzu qiladi.

Bu kabi topshiriqlardan foydalanish o'quvchida to'og'ri va noto'og'rini qiyoslash, sabab va oqibat munosabatini anglash kabi hayotiy ko'nikmalarni rivojlanishiga sabab bo'ladi.

2017-yilda nashr etilgan Mahmudov N. va boshqalar tomonida yozilgan 6-, 7-sinflar uchun "Ona tili" darsliklarini tekshirib tahlil qilib chiqib, shuning guvohi bo'lishimiz mumkinki, darsliklar tarkibidagi MTSlar, asosan, grammatik tahlil, grammatik qonuniyatlarni o'rgatishga, mustahkamlashga, morfologik tahlil yuzasidan sof nazariy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Nutqiy malakalarni rivojlantirish esa "figura va fon"[14;486] qonuniyatiga monand "fon"ga aylanib qolgan. Quyida shunday topshiriq va mashqlardan namunalar keltirilgan.

68-mashq. Topishmoqlarni o'qib, javobini toping. Yasama so'zlarni aniqlang va ulardagi so'z yasovchi qo'shimchalarni belgilang. **133-mashq.** Gaplarni o'qing. Birgalik nisbatidagi fe'llar qatnashgan gaplarni ko'chirib yozing. **Topshiriq.** Berilgan so'zlarni tub va yasama otlarga ajrating. Yasama otlarning qanday yasovchi qo'shimchalar yordamida yasalganini ayting. **321-mashq.** Gaplarni ko'chiring, faoliyat-jarayon nomini bildiruvchi otlarning tagiga chizing. **211-mashq.** Ko'chiring, ergashtiruvchi bog'lovchilarni topib, izohlang. **236-mashq.** Matnni o'qing. Ayiruv-chegaralov yuklamalari qatnashgan gaplarni yozing. Yuklamalarning tagiga chizing.

Shu bilan birga, mazkur darsliklarda o'quvchilarning yozish, o'qib tushunish va oog'zaki nutqini rivojlantirishga yo'naltirilgan, xizmat qiladigan mashq va topshiriqlar ham keltirilgan, ammo bunday topshiriqlar miqdori ko'p emas.

2019-yilda nashr etilgan 8-, 9-sinflar uchun "Ona tili" darsliklarini tekshirib, tahlil qilib chiqamiz.

Qodirov M. va boshqalar tomonidan yozilgan 8-sinf uchun “Ona tili” darsligida keltirilgan MTSlarni mazmun va metodikasi yuzasidan tahlil qilib chiqamiz. Ushbu darslikda keltirilgan MTSlar orqali o‘quvchida, asosan, mumtoz va zamonaviy adabiyotga oid didaktik matnlarni tushunish, o‘quvchining lug‘at boyligini oshirish, fikrini nutqiy vaziyatga mos tarzda ta’sirchan o‘g‘zaki ifodalash hamda savodli tarzda yozma bayon qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Xuddi shunday topshiriqlardan ayrimlarini keltiramiz:

1-topshiriq. Hikmatlarni o‘qing va mag‘zini chaqing. **1-mashq.** Quyidagi izohlardan **viqor, kibr, g‘urur, gunoh, iffat, harom-xarish, hayo, odob, ma’naviy, ma’naviyat, ziyo** so‘zlarining ma’nosini aniqlab lug‘at daftaringizga ko‘chiring. **28-topshiriq.** Matnni she’riy va nasriy ko‘rinishda navbatma-navbat o‘qing. **30-topshiriq.** Dars jarayonida tashkil etilgan «Eng chiroyli va ta’sirchan nutq» tanlovida qatnashing. **3-mashq.** «Odob – hurmat va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lmoq» mavzusida radionutq tayyorlang. **87-mashq.** «Fazilatlar gultoji» mavzusida 5 gapdan iborat ikkita matn yarating. **60-topshiriq.** Afv, xulq, afzal, madh qilmoq, uzr, qusur, masrur so‘zlaridan tavsiya etiladigan so‘zlar asosida ma’nodoshlik qatori hosil qiling. **171-topshiriq.** Matnga shaxsiy munosabatingizni og‘zaki nutq bo‘yicha «Shaxsiy fikr» bahsida namoyish qiling. **183-topshiriq.** Fozila, qutvol, navkar, tolor, eshkakchi, ko‘shk, mehrob, haram, chodir so‘zlarining ma’nolarini berilgan izohlar orasidan aniqlab, lug‘at daftaringizga ko‘chiring va eslab qoling.

Shuningdek, alohida ta’kidlashimiz kerakki, mazkur darslikda berilgan topshiriqlar o‘quvchida so‘zga bo‘lgan hisobdorlik, tejamkorlik va fikrni lo‘nda ifodalash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Masalan, **126-topshiriq.** Matn mazmunini uchta gap bilan ifoda eting. **127-topshiriq.** Uch gap mazmunini bir sodda gapda bering. **135-mashq.** Tuzgan sodda gapingizni matnning asosiy g‘oyasi bilan qiyoslang va qayta ishlang.

Umuman, ushbu darslikda grammatik qonuniyatlarni o‘rgatish nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan topshiriqlarga singdirib yuborilgan. Bu esa dars olib boruvchi o‘qituvchidan ham yuksak filologik va pedagogik mahoratni talab etadi.

Mahmudov N. va boshqalar tomonida yozilgan 9-sinf uchun “Ona tili” darsligida keltirilgan MTSlarni mazmun va metodikasi yuzasidan tahlil qilib chiqamiz. Mazkur darsliklardagi MTSlar ham o‘quvchilarning nutqiy malakalarini rivojlantirishga va grammatik qonuniyatlarni chuqur o‘rgatishga qaratilgan. Aksariyat topshiriqlarda grammatik qonuniyatlarni o‘rgatish ustuvor tus kasb etgan. Quyida shulardan namunalar keltiramiz.

23-mashq. Gaplarni ko‘chiring va tuzilishiga ko‘ra turlarga ajrating. **24-mashq.** Matnni o‘qing. Avval sodda gaplarni, so‘ng qo‘shma gaplarni ko‘chiring. Ularning o‘zaro farqini ayting. **1-topshiriq.** Teng bog‘lovchilar haqida gapiring va ular ishtirokida ikkita qo‘shma gap tuzing. **41-mashq.** Berilgan fe‘llar ishtirokida bog‘langan qo‘shma gaplar hosil qiling. **79-mashq.** Gaplarni ko‘chiring. Qo‘shma gap qismlarini bog‘lovchi vositalarni aniqlab, qo‘shma gap turini ayting.

Mazkur MTSlar, asosan, grammatik tahlil, grammatik qonuniyatlarni o‘rgatishga, mustahkamlashga, sintaktik tahlil yuzasidan sof nazariy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan.

Endi esa 10 -, 11- sinflar uchun yozilgan “Ona tili” darsliklarini ko‘rib chiqamiz.

Avvalo, 2017-yilda nashr etilgan Mahmudov N. va boshqalar tomonida yozilgan 10-, 11-sinflar uchun “Ona tili” darsliklar tarkibidagi MTSlarni o‘quvchining nutqiy ko‘nikmalarini baholashga mosligi nuqtayi nazaridan tavsif qilib chiqamiz.

Mazkur darsliklardagi MTSlarda o‘quvchilarning nutqiy ko‘nikmlarni rivojlantirishga e’tibor qaratilgan. Buning yorqin namunasini quyidagi MTSlar mazmunidan ham anglashimiz mumkin.

Topshiriq. Matnni o‘qing. Unda ifodalangan fikr haqida mulohazalaringizni bayon qiling. **4-mashq.** Matnni o‘qing. Sarlavha qo‘yib, unda ifodalangan fikrni o‘z so‘zlaringiz bilan hikoya qiling. **9-mashq.** Nutq odobining muloqotdagi ahamiyati haqida yozma matn tuzing. **12-mashq.** «Yaxshi so‘z qand yedirar, Yomon so‘z pand yedirar» maqolidagi g‘oyani o‘z so‘zlaringiz bilan ifodalab, yozma matn tuzing. **Topshiriq.** Gaplarni o‘qing, ajratib ko‘rsatilgan

soʻzlar tarkibidagi grammatik shakllarning adabiy til meʼyorlariga qay darajada muvofiq qoʻllanganligi haqida fikrlashing.

Yaʼni ushbu MTSlar orqali oʻqib, eshitib tushunish, yozish va gapirish malaklari hamda oʻquvchining lugʻat boyligini oshirish mumkin. Ammo nutqiy malakalarni baholashga xizmat qiladigan topshiriqlar mazmun va metodikasi jihatdan bu topshiriqlardan farqli boʻladi. Darsliklarda nutqiy malakalarni baholashga qaratilgan topshiriqlar uchramaydi. Bitiruvchi sinflar boʻlgani uchun 10-, 11-sinf darsliklarida bunga alohida diqqat qaratilishi lozim.

Endi esi 2020-yilda nashr etilgan Mengliyev B. va boshqalar tomonida yozilgan 10-, 11-sinflar uchun “Ona tili” (II qism) darsliklari tarkibidagi MTSlar oʻquvchining nutqiy malakalarini: oʻqib tushunish, eshitib tushunish, yozish va soʻzlash koʻnikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, desak xato qilmagan boʻlamiz, chunki darsliklardagi qariyb barcha toshiriqlar oʻquvchida nutq vaziyatini, matndagi axborotni va oʻzgan tushunish hamda shaxsiy mulohazalarini tushuntirish, ifodalash layoqatini shakllantirishga yoʻnaltirilgan. Jumladan, quyidagi mashq, topshiriq va savollarda oʻquvchining oogʻzaki va yozma nutqini rivojlantiradi, oʻqib, eshitib tushunishini shakllantiradi hamda lugʻat boyligini kengaytiradi.

1.1-topshiriq. Ajratilgan soʻzlarni sinonimlari bilan almashtiring. Sodir boʻlgan uslubiy va grammatik oʻzgarishlarni aniqlang. Hikoyadan chiqargan xulosangizni bir jumlada ifodalang.

1.2-topshiriq. Quyidagi soʻzlarning maʼnolarini izohli lugʻatdan aniqlab, lugʻat daftaringizga koʻchiring: *fasohat, yukunmoq, safolat, arkon, havza, sirgʻoq, valakisalang, mahdud.* **4.4-mashq.** Matnni oʻqing va mazmunini ogʻzaki bayon qiling. **4.5-mashq.** Test. II. Berilgan matndagi ajratib koʻrsatilgan soʻzlar qaysi terminlar bilan almashtirilishi lozim?

Qaysi qatordagi fikr „Koʻrnamak“ hikoyatining xulosasi boʻla oladi?

A. Savobi oshkoradan gunohi pinhona afzal.

B. Savobning tagi teshik.

C. Mehnatsiz rohat boʻlmas, savobsiz – jannat.

D. Tuzini yeb, tuzlugʻiga tupurma.

Shu bilan birga, alohida taʼkidlashimiz kerakki, darsliklarda oʻquvchining soʻzdan foydalanish mahorati – soʻzni toʻogʻri qoʻllay olishi, soʻzni tanlab foydalanish, yozma savodxonlik bilan boogʻliq koʻnikmalari ham bir qancha test topshiriqlari yordamida tekshirilmoqda.

13.6-mashq. Testlarni yeching. Javobingizni izohlang.

1. *Qaysi qatordagi gapda paronimlarning qoʻllanishi bilan bogʻliq xato mavjud va mazkur gap qaysi nutq uslubiga xos?*

A) *Ot chopsa, gumburlar togʻning darasi.*

B) *Majlisda kamchiliklar birma-bir sanalib, ularni tezda bartaraf etish kerakligi qayt etilsin.*

C) *Butun qishloq ahli hasharga chiqib, jonbozlik koʻrsatdi.*

D) *Yaxshiga yondash, yomondan qoch, bolaginam.*

Bir soʻz bilan aytganda, Mengliyev B. va boshqalar tomonidan yozilgan 10-, 11-sinf darsliklari tarkibidagi MTSlarni boshqa darsliklardagi MTSlarga nisbatan oʻquvchining nutqiy malakalarini rivojlantirishga va baholashda yoʻnaltirilganligi bilan ajralib turadi, desak notoʻogʻri boʻlmaydi. Ammo bu ham yetarli darajada emas, deb oʻylaymiz.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqotlarimiz shuni koʻrsatadiki, darsliklarda berilgan MTSlar umumiy topshiriq tuzish metodikasini oʻzida toʻlaqonli aks ettirmaydi, ularning metodikasi mualliflarning shaxsiy salohiyatiga boogʻliq boʻlib qolgan, ammo davr talabi bilan mukammal tadrijiy metodika kasb etib bormoqda. Bu esa darsliklarda beriladigan MTSlar metodikasi va lingvodidaktik asoslari yuzasidan ilmiy-amaliy tadqiqotlar qilishni taqozo etadi. Shu bilan birga, “Ona tili” darsliklaridagi MTSlar oʻquvchining nutqiy koʻnikmalarini rivojlantirishga aksariyat hollarda qaratilmagan, balki grammatik qonuniyatlarni oʻrgatishga urogʻu berilgan. 10-, 11-sinf darsliklari bundan mustasno. Darslik DTS, oʻqitish va baholashni birlashtiruvchi muhim ilmiy-didaktik manba boʻlganligi bois ularda nutqiy koʻnikmalarni baholashga yoʻnaltirilgan turli topshiriqlar, test topshiriqlari: yopiq testlar, ochiq testlar: qisqa javobni talab etadigan, uzun

javobni talab etadigan testlar, moslashtirishni talab etadigan testlardan, oog‘zaki so‘rov, munstaqil nutq, bahs-munozara kabilardan foydalanish shart. Shu bilan birga, topshiriqlar mazmuniga ham alohida e‘tibor berish lozim, ularda mexanik xotira bilan boog‘liq bo‘lgan – esda saqlab qolinadigan nazariy ma‘lumotlarni tekshirishga qaratilgan topshiriqlardan foydalanishni cheklash, balki fikrlashga, mushohada qilishga, dunyo qonuniyatlarini anglashga, dunyoqarashni rivojlantirishga, sabab-oqibat-yechim, shakl va mazmun mutanosibligi, inkorni inkor qilish, qiyoslash qonuniyatlarini anglashga xizmat qiladigan mazmundagi topshiriqlardan foydalanish shart.

Adabiyotlar:

1. “Ta’lim to‘og‘risida”gi qonun. <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. Bahromov A., Maktab darsliklarining yangi avlodini yaratish mezonlari// Ta’lim taraqqiyoti. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi axborotnomasi. 2001-yil 3-4-son. – 63-66-b.
3. Mahmudov N. va b. Ona tili. 10-sinf uchun darslik. –Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2017. –112 b.
4. Mahmudov N. va b. Ona tili. 11-sinf uchun darslik. –Toshkent: O‘zME, 2018. –112 b.
5. Mahmudov N. va b. Ona tili. 5-sinf uchun darslik. –Toshkent: Tasvir, 2020. – 194 b.
6. Mahmudov N. va b. Ona tili. 6-sinf uchun darslik. –Toshkent: Tasvir, 2017. – 208 b.
7. Mahmudov N. va b. Ona tili. 7-sinf uchun darslik. –Toshkent: Ma’naviyat, 2017. –160 b.
8. Mahmudov N. va b. Ona tili. 9-sinf uchun darslik. –Toshkent: Tasvir, 2019. – 130 b.
9. Mengliyev B. va b. Ona tili. 10-sinf uchun darslik. –Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 96 b.
10. Mengliyev B. va b. Ona tili. 11-sinf uchun darslik. –Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 96 b.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori. <https://lex.uz/docs/-3153714>.
12. Pedagogika ensiklopediyasi. I jild. – T.: O‘zME, 2015. –318 b.
13. Qodirov M. va b. Ona tili. 8-sinf uchun darslik. –Toshkent: „Cho‘lpon“ nashriyoti, 2019. –144 b.
14. Yuldasheva Dilorom Nigmatovna. O‘zbek tilini o‘qitish metodikasi. –Buxoro: Durdona, 2021.–428 b. <http://yuldasheva.buxdu.uz/index.php/kutubxona/2021-02-23-13-28-46/45-o-zbek-tilini-o-qitish-metodikasi>
15. Тихомиров О.К. Психология: Учебник / Под ред. О.В.Гордеевой. – М.: Высшее образование, 2006. – 538 с.
17. Юлдашева Д.Н. Мактабда она тили таълими муаммолари// BuxDU ilmiy axboroti (ISSN 2181-6875).–Buxoro, 2020, № 3 (75).– 268-277-б.

ERKIN VOHIDOV DOSTONLARIDA PRETSEDENT BIRLIKLARNING O‘RNI

DOI: 10.53885/edinres.2021.94.41.003

Adizova Nilufar Istamovna

Buxoro davlat universiteti filologiya fakulteti
o‘zbek tilshunosligi kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada muayyan til egalariga yaxshi tanish bo‘lgan va ularning lisoniy xotirasida saqlanadigan, nutqiy faoliyatda qayta-qayta murojaat qilinadigan shaxs nomlari, barqaror so‘z birikmalari, jumlar hamda matnlarning pretsedent birliklar sifatida Erkin Vohidov dostonlariga o‘zgacha mazmun baxsh etishi to‘g‘risida fikr yuritiladi. Bu kabi birliklar ma‘lum bir millatda mashhur bo‘lgan, o‘sha til sohiblari uchun muayyan assotsiatsiyani hosil qila oladigan, ommalashgan kinofilm, miflar, afsonalar, qo‘shiqlar, diniy matnlar, latifalar, ertaklar, Qur‘on va Hadislar, mashhur shaxslar, mashhur asarlar, ularning qahramonlari nomlari, mashhur voqealar bilan bog‘liq holda aks etishi misollar bilan asoslab beriladi.

МУНДАРИЖА

INSON XOTIRASI AZIZ.....	3
Xamidov Obidjon Xafizovich, Qahhorov Otabek Siddiqovich. Hamid Ne'matov – buxoroyi sharif farzandi.....	3
Абузалова Меҳринисо Кадировна. Устоз ҳукмида Ф.Ҳегел умумлаштирган диалектик тамойиллар.....	5
Алимова Мухаррама Хаятовна. Зиёли оиланинг фарзанди.....	9
Ahmedov Atoulllo Rahmatovich. Hayrat dunyosini ochgan suhbat.....	9
Axmedov Bahodir Yaxshimurodov. Buyuk tilshunos olim, ajoyib inson.....	11
Ashurbayeva Ruqiya Qahhorovna. Meni hayratlantirgan suhbat.....	12
Бақоҳўжаева Муҳиба. Ҳам лисон, ҳам ҳаёт илмини ўргатган устоз.....	13
Vozorov Odiljon. Ustozimiz yo'lidan.....	13
Воҳидова Нофиза. Устоз ёди – мангу.....	16
Жабборов Хўжамурод Жабборович. Олис илм чўққиларига чорловчи устоз.....	18
Йўлдошева Дилором Неъматовна Ўзбек тилшунослиги ва унинг таълимини янги босқичга олиб чиқа олган олим.....	21
Каримов Суюн Амирович. Устозни соғинаман... ..	23
Менглиев Бахтиёр. Ўзбек тилшунослигининг ислохотчиси.....	24
Мўминов Сиддикжон. Бағрикенглик.....	25
Назарова Саида Ахмеджановна. Илмдан ҳақни топган олим.....	26
Расулов Равшанхўжа. Учинчи авлод тилшуносларининг сардори.....	28
Қиличев Эргаш Ражабович. Турколог олим.....	28
Қувватова Дилрабо. Серфазилат инсон, бағрикенг устоз ва забардаст филолог.....	29
Шаҳобиддинова Шоҳида. Устоздан мерос билим.....	30
Ширинова Нилуфар Джаббаровна. Эл-юрт хурматиغا сазовор устоз.....	31
ҲАМИД НЕЪМАТОВ: ОНА ТИЛИ — МИЛЛИЙ ОНГ МАНБАИ.....	33
Ayrat Gatiatullin Rafizovich, Nilufar Abduraxmonova Zaynobiddin qizi. O'zbek tilining lingvistik ma'lumotlar bazasini shakllantirishda "turkiy morfema" portali instrument sifatida...	37
Mahmudov Yusif Məhəmməd oğlu. "Oğuznamə"lərdə ətraf mühitə münasibət və onun qorunması məsələləri.....	45
Quliyeva Kübra Fərrux qızı. Dialektologiyada yenu inkişaf meylləri və dilçilik atlasları.....	51
Бердиалиев Абдували. Гетеронимик муносабатнинг синтактик сатҳга хос амали ҳақида.....	55
Чудакова Вера Петровна. Особенности осуществления анализа терминологических характеристик и понятий науки «инноватика», при реализации «технологии формирования психологической готовности к инновационной деятельности».....	57
Alexander Kostov. The integration of languages in the analysis of fiction.....	63
Virna V. Velazquez. Proverbios antropocéntricos como el código cultural.....	66
Ikromova Malika Azizjonovna. Flawless nature.....	68
Manzura Abdurashetovna Abjalova. Xolonim va meronim munosabati: modellashtirish tamoyillari.....	72
Abdiraimov Shohruh Samad o'g'li. Ona tili darsliklaridagi o'quv topshiriqlari mazmuni va metodikasi.....	76
Adizova Nilufar Istamovna. Erkin Vohidov dostonlarida pretsedent birliklarning o'rni.....	81
Нодира Бахтиёровна Адизова. Бухоро тумани ойконимлари ҳақида.....	86
Zamira Akobirova. Doctoral students: relationships between involvement in academic-social activities and self-perceived academic gains.....	89
Шукуржон Акрамов. Иккинчи даражали бўлақларнинг валентлик аспектидаги талқини.....	91
Зилола Қодировна Амонова. Ҳуруфийлик таълимоти ва насимийнинг шоирлик маҳорати.....	95
Asadov To'liqin Hamroyevich. Muallif nutqi metaforalarining yuzaga kelish asoslari xususida.....	98